

SALAT LEVENTE

A POLITIKAI KÖZÖSSÉG KÉRDÉSE A TÖBBSÉG–KISEBBSÉG VISZONYÁNAK A NÉZŐPONTJÁBÓL (II.)

...a domináns közösség tagjai a lojalitásnak olyan formáját várják el a kisebbségitől, amely az utóbbi identifikációs önfeladásával volna azonos.

A romániai politikai közösség a többség-kisebbség viszonyának a nézőpontjából

■ A román többség és a magyar kisebbség viszonyának a szempontjából a romániai politikai közösség több ismerv alapján is a kevésbé „kész és teljes” politikai közösségek kategóriájába sorolható. A magyar kisebbség részéről kontesztáltak mindenekelőtt a politikai közösség létrejöttének a körülményei, az ezzel kapcsolatos viták a Trianon óta eltelt bő 90 esztendő ellenére sem jutottak nyugvópontra. Az uralkodó többségi narratíva több eleme – a politikai közösség definíciója az alkotmányban, a nemzeti szimbólumok döntő többsége, a közoktatásban és a nyilvánosságban tükröződő történelemszemlélet stb. – a Romániában élő magyarokat kizárja a román politikai közösségből, nem egy esetben a magyarokkal való történeti szembenállásban jelöli meg annak lényegét. Az elmúlt 15-20 év közvélemény-kutatásainak, identitás-vizsgálatainak és más jellegű szociológiai elemzéseinek a tanúsága szerint a romániai magyarok érthető módon nem azonosulnak az uralkodó narratívával, domináns identitásszerkezeteik lényeges pontokon eltérnek a többségre jellemző identifikációs mintáktól. Az említett vizsgálatokból az is kiderül, hogy a románok és magyarok véleménye gyökeresen különbözik a magyar kisebbség integrációját szolgáló intézményes megoldások tekintetében, amiből arra lehet következtetni, hogy nem adottak a románok és magyarok közötti kölcsönös tisztelet és elfogadás politikai intézményei. Az erdélyi magyarok joggal érezhetik úgy kö-

vetkezésképpen, hogy a román állam nem képviseli kellő mértékben az érdekeiket, és nem védelmezi az általuk elvárt módon sajátos életformájukat, a román többség részéről pedig nem ésszerűtlen gyanút táplálni a magyar kisebbség politikai céljait és lojalitását illetően. A közös terület és a közös politikai intézmények, illetve sok tekintetben közösnek tekinthető kulturális értékek-hagyományok ellenére a Romániában élő románokat és magyarokat nem kötik össze tehát közös értékek, mindkét részről vállalt közös identitás, illetve az egymás iránt érzett kölcsönös elkötelezettség – vagyis az, ami a politikai közösség autentikusabb formáihoz elengedhetetlen.

A romániai politikai közösség létrejöttének a körülményeit illetően fontos például szem előtt tartani, hogy 1918. december 1-jén, amikor a gyulafehérvári román nemzetgyűlés kimondta Erdély egyesülését Romániával, Erdély magyar népességének a véleményére nem voltak tekintettel (a szászok is csak utólag, a román nemzet képviselőivel folytatott hosszas egyeztetés után fogadták el az új berendezkedést). Tény, hogy ennek az eljárásnak előzményei voltak: 1848. május 29-én, amikor a Kolozsvári Országgyűlés megszavazta Erdély és Magyarország unióját, sem a románok, sem a szászok nem értettek egyet a döntéssel.¹ Az 1918-as Gyulafehérvári Határozatok, túl azon, hogy kimondták Magyarország románjainak és az általuk lakott területeknek a Romániával való egyesülését, tartalmazták az új román állam megszervezésének az alapelveit is. Ezek között az elvek között kiemelt helyen szerepeltek „az együtt lakó népek” számára fenntartott jogok, amelyek „teljes szabadságot” helyeztek kilátásba, anyanyelvi jogokat ígértek a művelődésben, közigazgatásban és törvénykezésben, képviselket a törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában, illetve felekezeti egyenjogúságot és önkormányzatot a vallási életben.² Az ígéretek teljesülésének a kérdésében mai napig tart a vita magyarok és románok között: a romániai magyar kisebbség többek között ezekre az elvekre hivatkozva igényli a közösségi autonómiát, a sűrűn hangoztatott román álláspont szerint pedig a Gyulafehérvári Határozatokban egyetlen kitétel sincs, amely a nemzeti autonómiához való jogként volna értelmezhető.

A román politikai közösséget az alkotmány határozza meg közelebbről. Az alkotmányt az alkotmányozó gyűléssé átalakult parlament 1991. november 23-án fogadta el, és annak szövege az 1991. december 8-án tartott jóváhagyó népszavazás után lépett hatályba. A romániai magyarság egészére nézve akkor még szinte maradéktalanul reprezentatív RMDSZ szenátorai és képviselői az 1991. november 23-i alkotmányozó gyűlés keretében az Alkotmány ellen szavaznak, tiltakozásul azért, ahogy az alkotmány szövege a román politikai közösséget meghatározza, és mert az alkotmányozó gyűlés a romániai magyarság több olyan követelését figyelmen kívül hagyta, amelyek a román állam és a magyar kisebbség viszonyát helyezték volna szilárdabb alapokra. 1991. december 4-én, az alkotmányt jóváhagyó népszavazásra készülődvén, az RMDSZ vezetősége arra szólította fel az erdélyi magyarságot, hogy „polgári kötelezettségeinek eleget téve, tanulmányozza Románia alaptörvényét, vegyen részt a népszavazáson és saját belátása és lelkiismerete szerint szavazzon”.³ A népszavazás során az érvényes szavazatok 77,3 százaléka támogatta, 20,4 százaléka pedig elutasította az alkotmányt⁴. Tekintettel arra, hogy 2 235 085-en szavaztak az alkotmány szövege ellen, feltételezhető, hogy a romániai magyarság jelentős része ebbe a kategóriába tartozott. Az Európai Unió csatlakozásra való felkészülés részeként 2003-ban alkotmánymódosításra került sor: az 1991-es Alkotmány szövegét a 2003. évi 429-es törvény módosította, amit a 2003. október 18–19-én tartott népszavazás erősített meg. Noha az új alkotmány az erdélyi magyarság szempontjából néhány fontos módosítást tartalmaz, a politikai közösség meghatározásának a megváltoztatására irányuló próbálkozások ezúttal is sikertelenek maradtak.

Az Alkotmány 1. szakaszának 1. bekezdése szerint „Románia szuverén, független, egységes és oszthatatlan nemzeti állam”. Az állam szuverenitásának a letéteményese a „román nép” (2. szakasz, 1. bekezdés), a fogalom etnikai, kulturális értelmében, a román állam alapját pedig a „román nép egysége” alkotja (4. szakasz, 1. bekezdés), ami a három fejedelemség – Erdély, Moldva és Havasalföld – egységes történeti eredetére és az 1918-ban beteljesült politikai egységre utal.⁵ A 13. szakasz leszögezi továbbá, hogy „Romániában a román nyelv a hivatalos nyelv”. A román alkotmány tehát a politikai közösség „mély” változatát tükröző szemléletet példázza: egyértelműen a kulturális és politikai közösség kongruenciáját tételezi, a román államot pedig a román nemzetet szolgáló államként definiálja, amelynek célja a román nép érdekeinek, kultúrájának és életformájának a védelme.⁶ Az, hogy mindehhez a magyar kisebbségnek kevés köze lehet, abból is kiderül, ahogy az alkotmány a legfontosabb nemzeti szimbólumokat – a nemzeti ünnepet (december 1.), illetve a himnuszt (*Deșteaptă-te, române!*) – definiálja (12. szakasz, 3. és 4. bekezdések): mindkettő arra emlékezteti mind a románokat, mind a magyarokat, hogy egymásnak történelmi ellenségei, illetve hogy a román nemzeti kiteljesedés csak a magyar összeomlás révén vált lehetségessé. Megközelítésünk szempontjából érdekes adalék továbbá, hogy a 3. szakasz 4. bekezdése szerint „A román állam területére idegen népességek nem telepíthetők át és nem kolonizálhatók”, ami a nemzeti jelleg megőrzésével kapcsolatos félelem sajátos, a 21. század Európájában egyenesen meglepő kifejeződése.

A politikai közösség ilyenként való meghatározása komoly gyakorlati következményekkel jár az erdélyi magyarok és a román állam viszonyának a rendezési esélyeire nézvést. Az egységes, oszthatatlan nemzetállamra vonatkozó kitétel román értelmezés szerint szilárd jogalap minden lehetséges autonómiaforma elutasítására, a hivatalos nyelv kizárólagosságára vonatkozó előírás pedig azt az üzenetet hordozza, hogy a román állam nem tekinti feladatának a romántól eltérő életformák intézményszerű védelmét. A dolognak az ad különös súlyt, hogy noha 500 000 szavazati joggal rendelkező állampolgár kezdeményezheti az alkotmány módosítását (150. szakasz, 1. bekezdés), az alaptörvény 152. szakaszának 1. bekezdése a következőképpen rendelkezik: „Nem képezhetik módosítás tárgyát a jelen Alkotmánynak a román állam nemzeti, független, egységes és oszthatatlan jellegére, a köztársasági kormányformára, a terület integritására, az igazságszolgáltatás függetlenségére, a politikai pluralizmusra és a hivatalos nyelvre vonatkozó rendelkezései.”⁸ Mindez azzal egyenértékű, hogy a hivatalos diszkurzív tér eleve kizárja a romániai magyarok arra irányuló igényeinek a napirendre tűzését, hogy a politikai közösséget befogadóbb formában lehessen újraértelmezni.⁹

A fentiek alapján nem meglepő, hogy a Romániában élő magyarok nem azonosulnak a román politikai közösséget definiáló, illetve annak eredetét, mibenlétét és céljait rögzítő narratívával, amely kizárólag a többség akaratát tükrözi, és folyamatosan újratermeli a magyarokkal mint történelmi ellenséggel szembeni gyanakvás és éberség szükségességének az alapjait. Az elmúlt 15–20 év során készült közvéleménykutatások és más módszerű vizsgálatok az identifikáció eltérő alakzatait és az etnopolitikai opciók konfliktusos szerkezeteit tükrözik folyamatosan a románok és a Romániában élő magyarok esetében.¹⁰ Egy 2000–2002 között lezajlott, három vizsgálat¹¹ keretében felvételezett, reprezentatív mintákat alapul vevő adatsort elemezve Raluca Soreanu arra a következtetésre jut, hogy mind a románok, mind a magyarok esetében erős a kulturális identifikáció, ami azt eredményezi, hogy a román politikai közösség „vékony”, állampolgárság alapú változata üres kategória, arra visszavezethetően, hogy a román többség a Romániában született magyarokat románoknak tekinti, amazok pedig a magyar kulturális nemzet részének tekintik magukat. A jogi értelemben a román politikai nemzethez, kulturális szempontból pedig a magyar nem-

zethez tartozó erdélyi magyar közösség így sajátos módon egy időben része mindkettőnek, és ugyanakkor egyiknek sem teljes értékű tartozéka (Soreanu 2005). A 2000-es vizsgálat alapján Irina Culic is azt állapítja meg, hogy az, ahogyan a románok magukat meghatározzák, egyfelől kizárja a magyarokat, másfelől olyan helyzetet teremt, amelyben a magyarok célszerűbbnek látják a magyar nemzethez való tartozás előnyeit kihasználni.¹² Az 1997–1999 között kivitelezett Kárpát-projekt konklúziója szerint Erdélyben a románok csupán 7 százaléka szocializálódott megfelelően ahhoz, hogy a magyarokat a román politikai közösség természetes részeként el tudja fogadni, a magyarok esetében pedig 10 százalék azoknak az aránya, akiknek kiterjedt kapcsolathálózatuk van a románokkal, és akik nem érznek jelentős társadalmi távolságot román polgártársaikkal szemben (Csepeli – Örkény – Székelyi 2002). A Kárpát-projekt által feltárt identitás-szerkezeteket elemezve Culic megállapítja, hogy a kisebbséghez tartozó egyén nehéz dilemma előtt találja magát, valahányszor az állampolgári és az etnikulturális identitás között kell választania: e választás a belőle következő cselekedetek, attitűdök és opciók tekintetében gyakran nulla vagy egyenesen negatív összegű játszma, abból fakadóan, hogy azokban a helyzetekben, ahol az etnikai identitás számít, az alternatíva két oldala összeegyeztethetetlen. A kisebbségi identifikációs dilemmája ugyanakkor feszültségeket kelt a többséghez fűződő viszony tekintetében is, az ambivalencia ugyanis bizalmatlanságot és gyanakvást vált ki a többség tagjaiból: a domináns közösség tagjai a lojalitásnak olyan formáját várják el a kisebbségitől, amely az utóbbi identifikációs önfeladásával volna azonos. Culic szerint ezen a helyzeten feltehetően az változtathatna, ha a román állam széles körű önkormányzati és maximális oktatási jogokat biztosítana a magyar kisebbségnek, ami nagy valószínűséggel megváltoztatná a romániai magyarok identitáskonstrukcióit, egy ilyen irányú elmozdulás azonban beláthatatlan következményekkel járna a többségi reakciók tekintetében is (Culic 1999)¹³. A fentiekből kibontakozó képhez képest lényeges elmozdulásnak számít, hogy a 2007-ben lefolytatott Kárpát Panel című vizsgálat konklúzióiról készített gyorsjelentésben az olvasható: „a romániai magyarság elindult a romániai állampolgári integráció útján, anélkül hogy a magyar kulturális identitásából valamit is feladott volna” (Csata – Kiss – Veres 2007. 8).¹⁴

A már hivatkozott, illetve további vizsgálatokból az is egyértelműen kiderül, hogy a románok és a magyarok véleménye gyökeresen különbözik a magyar kisebbség integrációját szolgáló intézményes megoldások tekintetében: míg az autonómia, a magyar nyelvű állami egyetem, a magyar nyelv közintézményekben való használata vagy a kettős állampolgárság tekintetében a magyar válaszadók döntő többsége egyetértőleg nyilatkozik, a román válaszok nagy többsége elutasító. Egy 2006-os vizsgálat eredményeit értékelő jelentésből az is kiderül, hogy 2002-höz viszonyítva 18 százalékról 26 százalékra ugrott azon román válaszadók száma, akik a román többség és a romániai magyarok közötti viszonyt konfliktusokkal terheltként értékelik, és 39 százalékról 30%-ra esett vissza azok aránya, akik szerint a román többség és a magyar kisebbség közötti viszonyokra az együttműködés a jellemző. A jelentés szerint ez a negatív fordulat annak tulajdonítható, hogy időközben megjelentek – a 2001-ben elfogadott közigazgatási törvény előírásainak megfelelően – a magyar helységnevek, illetve hogy a román nyilvánosságban nagyobb teret kapott a magyar kisebbségnek az etnikai alapú autonómia iránti igénye, amelyet a 2004-es választási kampány keretében az RMDSZ a mozgósítás fő eszközeként vetett be. Érdekes adalék továbbá, hogy a jelentés megállapítása szerint a román válaszadók azon 30 százaléka, amely a többség–kisebbség közötti viszonyt együttműködésre alapozottként értékeli, az ország Európai Unió csatlakozásának egyik fő hozadékát abban látja, hogy amint Románia az EU tagja lesz, az etnikai autonómia kérdése lekerül a politikai napirendről. A válaszadóknak ugyanez a kategóriája az autonómiában a szub-

verzió eszközét látja, és az etnopolitikai *status quo* megkérdőjelezésére alkalmas berendezkedésként utasítja azt el.¹⁵

Bízást megállapítható tehát, hogy a román politikai közösség viszonylatában nem lehet olyan „politikai projektről” beszélni, amelynek sikerült volna semlegesíteni a románok és magyarok közötti identitásbeli különbségekből fakadó ellentétet, illetve az integráció mikéntjével kapcsolatos rivalizálásokat, és amely a két közösség közötti kölcsönös tisztelet politikai intézményeinek a konszolidációját eredményezte volna. A Romániában élő magyarok olyan intézményes berendezkedésben látják fennmaradásuk garanciáját, amely a román állam keretei között önálló politikai közösségként ismeri el őket, a román többség pedig mereven elzárkózik az autonómia bármely formájának az elismerése elől.¹⁶

A romániai magyar kisebbség útja az önálló politikai közösségtől az intézményesített diaszpóráig

■ Ha a fentieket kiindulásképpen fogadjuk el, érdekes kérdés, hogy a továbblépés milyen alternatíváival lehet számolni a soron következőkben. A kilátások mérlegelésekor fontos szem előtt tartani, hogy a román politikai közösség előzőekben áttekintett „fogyatékoságai” csupán a román–magyar relációban mutatkoznak meg. Minden más megközelítésben a román politikai közösség „kész és teljes”: konszolidált és olyannyira sikeres, hogy az erőviszonyok és a nemzetközi beágyazottság jelenlegi adottságai alapján lehetetlenség olyan forgatókönyvet elgondolni, amely alapján az erdélyi magyarság helyzetének a – tegyük hozzá: a magyarok által érzékelt – rendezetlensége destabilizálhatná a helyzetet. Ami másképpen fogalmazva azt is jelenti egyben, hogy a továbblépésben rejlő esélyek kiaknázásának a felelőssége a magyar félre hárul: tekintettel arra, hogy a román fél nyilvánvalóan nem érdekelt a jelenlegitől lényegesen eltérő „politikai projektekben”, az erdélyi magyar kisebbség nevében és érdekében eljárók kezdeményezéseitől függ döntő mértékben az, hogy a fejlemények milyen irányt vesznek a soron következőkben. Fontos látni továbbá, hogy az erdélyi magyarság egyre inkább a belső töredezettség jeleit mutatja mind a politikai képviselő, mind a magyarság megjelenítését és az identitás újratermelését szolgáló intézmények tekintetében, ami számottevően csökkenti az esélyeit annak, hogy az önálló politikai közösséggel kapcsolatos igény a megvalósulás irányába mutató elmozdulásokat eredményezzen.

Az előzőekben vázolt helyzetből elvileg három lehetséges út vezethet tovább: (1) gyors elmozdulás a nem pusztán deklarált, hanem a szociológiai tényekkel is alátámasztott nemzetállam irányába; (2) elmozdulás a multinacionális állam irányába a hatalommegosztás valamilyen formájának az intézményesítését követően; (3) a jelenlegi helyzet fenntartása, ami a hosszú távú kibontakozás tekintetében elvileg többséyes alternatíva ugyan, de az uralkodó trendek alapján gyakorlatilag maga is a nemzetállam fokozatos megvalósulását jelentené. Kérdés, hogy a magyar állampolgárság könnyített megszerzésének a törvény által biztosított lehetősége melyik alternatíva előtt egyengeti leginkább az utat.¹⁷

A magyar állampolgárságnak a határon túli magyarokra való kiterjesztését lehetővé tevő politikai döntésnek – megközelítésünk szempontjából – több lehetséges olvasata van. Egyfelől úgy lehet tekinteni, hogy az egy tipikusan posztvesztfáliai kezdeményezés, amely a szuverenitás, a területelvűség, az állampolgárság és a kulturális hovatartozás közötti összefonódás feloldására törekszik a Kárpát-medencében, és a de-territorializáció, illetve a diszkurzív közösségek új formáira alapozott integráció mellett jogi eszközök igénybevételel próbálja újrarajzolni a magyar politikai közösség határait.¹⁸ A döntést úgy is fel lehet fogni mint arra irányuló igyekezetet, hogy

a magyar állam – több európai állam példáját követve – elhódítsa a határon túli magyar emberek lojalitását a hatalom rivális szerveződései formái előtt, arra törekedvén, hogy a magyar nemzet kulturális határai megszilárduljanak. És végül lehet arra gondolni, hogy a kettős állampolgárság jogi alapjának a megteremtői levonták a megfelelő következtetést abból a tényből, hogy a kisebbségi magyar közösségeknek mindaddig nem sikerült elfogadható módon érvényesíteniük közösségi érdekeiket az utódállamok többségi nemzeteivel szemben, és hogy erre már nem is nyílik lehetőség a belátható jövőben.

Erdélyi magyar nézőpontból a legproblematisabbnak a harmadik olvasat tűnik, ugyanis a történelmi jóvátétel sokak által üdvözölt gesztusának komoly következményei lehetnek arra nézvést, hogy az erdélyi magyarságnak milyen esélyei maradnak arra, hogy rendezze végre viszonyát a román állammal, és ezzel konszolidálja helyzetét a szülőföldjén. Ha a fentiekben fölvezetett alternatíva-mezőre próbáljuk rávetíteni az állampolgárság kiterjesztésére vonatkozó politikai döntés várható következményeit, nyilvánvaló mindenekelőtt, hogy az határozott elutasítása a (3) opciónak, mint olyannak, ami semmilyen elfogadható eredményt nem produkált az eddigiekben. Noha ezt a sommás és az erdélyi magyarok feje fölött, illetve a nevükben meghozott ítéletet lehetne vitatni vagy legalábbis árnyalni az elmúlt 90 esztendő kisebbségpolitikai teljesítménye alapján, a politikai döntés jogosultságát magát nem lehet kétségbe vonni. Kérdés ellenben, hogy a jelenlegi helyzetet elutasító, azzal radikálisan szembeforduló politikai döntés a maradék két, (1) és (2) alternatíva közül melyik előtt egyengeti inkább az utat.

Erre a kérdésre a válasz értelemszerűen annak függvénye, hogy az erdélyi magyarok közül hányan fogják igényelni a magyar állampolgárságot. Ha ez a szám megközelíti a román hatóságok illetékeseinek az ingerküszöbét, akkor számítani lehet a román állam részéről olyan válaszlépésekre, amelyek tömeges áttelepedési hullámot indíthatnak el, és ezzel a kettős állampolgárság intézménye az (1) alternatíva megvalósulását segítheti elő. Ám amennyiben a hatósági ingerküszöb alatt marad a magyar állampolgárságot felvevő erdélyi magyarok száma, akkor is inkább az (1) alternatíva megvalósulási esélyei a nagyobbak, a (2) alternatíva ugyanis erős dekonjunkcióba került a kettős állampolgárság megszerzésének a magyar állam által biztosított lehetősége miatt, több szempont alapján is ítélve.

Noha a területalapú hatalommegosztásnak számító autonómia intézményesítése elől a román állam illetékesei következetesen és kitartóan elzárkóznak, és ebben a tekintetben rövid távon aligha várható elmozdulás, az RMDSZ huzamos kormányzati részvételének egyik pozitív hozadékként könyvelhető el, hogy a nem területalapú hatalommegosztás¹⁹ intézményesítése a fontosabb román pártok vezetőinek nyilatkozatai alapján nem elképzelhetetlen. Ennek az esélynek a valóra váltásához mindenekelőtt sok politikai bölcsességre és kitartó munkára lesz szükség, de sok fog múlni a körülményeken is: minden olyan fejlemény, amely a román politikai kultúra fontos elemeként megkövesedett, a magyarokkal szembeni gyanakvást erősíti, minden valószínűség szerint rontja a megvalósulás esélyeit.

Számolni kell továbbá azzal a körülménnyel, hogy az állampolgársági törvényt módosító parlamenti döntést követően kialakult közhangulat megfogalmazatlanul is azt az üzenetet hordozza, hogy jó magyar csak az lehet, aki él a – maguk vagy elődeik által a történelmi igazságtalanság számlájára írhatóan elvesztett – magyar állampolgárság visszaigénylésének a jogával, ami magyar nemzetállami nézőpontból valóban nehezen cáfolható állítás. Kérdés ellenben, hogy milyen konzekvenciái vannak ennek a közhangulatnak arra az erdélyi magyar emberre nézve, aki a szülőföldjén szeretne megmaradni „jó magyarnak”, és e célból abban érdekelt, hogy az erdélyi magyar közösség viszonya a román állammal minél előbb rendeződjék. Amennyiben

aláveti magát a közhangulat implicit követelményének és fölveszi a magyar állampolgárságot, előbb-utóbb minden valószínűség szerint elzárja maga előtt azt a lehetőséget, hogy kivegye a részét azokból az erőfeszítésekből, amelyek az erdélyi magyar közösségnek a román államhoz fűződő viszonyát próbálják szilárdabb jogi és politikai alapokra helyezni, hiszen a román állam illetékesei bizonyosra vehetően nem fogják tétlenül nézni, hogy magyar állampolgárok tömegesen foglaljanak el román állami hivatalokat vagy tisztségeket. Amennyiben nem él a kettős állampolgárság megszerzésének a lehetőségével, a magyar közösség viszonylatában kerülhet veszélybe a legitimitása, hiszen kellő alappal lesz kérdőre vonható a magyarsághoz fűződő lojalitását illetően.

És végül a magyar állampolgárság könnyített megszerzésének a lehetősége azáltal is kikezdi az önálló erdélyi magyar politikai közösség létrejöttének maradék esélyeit, hogy fokozza a Romániába szakadt nemzetrészt egészére egyre jellemzőbb belső töredezettséget: a személyekre lebontott jogviszonyok révén tovább atomizálja a kisebbségi társadalmat, és – újólaj és ezúttal talán visszafordíthatatlanul – az intézményesített diaszpóra állapotába kényszeríti az erdélyi magyar kisebbség tagjait.

Következtetés

■ A fenti okfejtés alapján érdekes következtetésre jutottunk tehát: azt a bő 90 éve válaszra váró kérdést, hogy lehet-e egyáltalán a román politikai közösség részének tekinteni az erdélyi magyarokat, a magyar állampolgárságnak a határon túli magyarokra való kiterjesztését lehetővé tevő politikai döntés gyakorlatilag levette a napirendről. Az erdélyi magyar kisebbség sorsa ezzel újra az Erdélyben, illetve Romániában élő magyar emberek kezébe van letéve, akik a magyar állampolgárság megkönnyített megszerzésének a felkínált lehetőségét mérlegelve fogják eldönteni, hogy a szülőföld iránti hűség vagy a kultúrnemzeti lojalitás a fontosabb szempont akkor, amikor az utódaikra átörököthető magyar identitás határainak a fenntartása és biztonságossá tétele a kérdés. Az előbbi a román állam hatóságaiaví vívott küzdelem bizonytalan kilátásainak a folytatólagos föl vállalását és a magyar állam részéről érkező morális és anyagi támogatás fokozatos elvesztését fogja minden valószínűség szerint feltételezni, illetve eredményezni, míg az utóbbi a kulturális értelemben vett magyar nemzet és a magyar politikai közösség határainak az egyre hangsúlyosabb kongruenciájához vezet majd el. Noha a dolgok jelenlegi állása szerint e két alternatíva között az átjárás semmilyen változata nem látszik valószínűnek, nem lehet eleve kizárni, hogy közép- és hosszú távon a területelvűség, az állampolgárság és a kulturális hovatartozás közötti viszony kérdéseit a megosztott szuverenitás változatos viszonyrendszerei között újragondoló posztvesztfáliai fordulat lehetőségével is számolhatunk.

■ JEGYZETEK

1. Noha a jelen levő 22 szász és 5 román képviselő megszavazta az országgyűlés határozatait, az uniót is beleértve, mind a román, mind a szász elit elutasította Erdély Magyarországgal való egyesülését. Az ügy részleteiről és hátteréről lásd Egyed, 2000. Fontos megjegyezni továbbá, hogy Erdély akkor a királyságon belüli tartomány állapotából lépett az egység állapotába, ami a magyar koronához való tartozáson túl a közös kormányzat alatt való egyesülés révén jelentett többet a korábbi állapothoz képest.
2. „1. Teljes szabadság az összes együtt lakó népek számára. Minden nép saját nyelvén, kebeléből való egyének által fogja művelni, kormányozni magát és törvénykezését ellátni; minden nép ama egyének számának arányában, akik alkotják, meg fogja kapni a jogot a Törvényhozó Testületekben és az ország kormányzásában való képviselőre. 2. Egyenlő jogok és a felekezeti önkormányzat teljes szabadsága az állam összes felekezeti számára.” (Magyar Kisebbség, 1995/2. 79–80.)
3. Szabadság 2010. 01. 11.
4. Monitorul Oficial Nr. 250. 1991. 12. 14.
5. Ez a szakasz a 2003-ban sorra került alkotmánymódosítást követően kiegészült, jelenlegi formája a következő: „Az állam alapja a román nép egysége és állampolgárainak szolidaritása.”

6. Érdekes adalék, hogy az uralkodó nemzetállami logika mellett megjelenik a politikai közösség felszínes, „vékony” változata is az alkotmányban: a 4. szakasz 2. bekezdése szerint „Románia összes állampolgárának közös és oszthatatlan hazája, fajtól, nemzetiségtől, etnikai eredettől, nyelvtől, vallástól, nemtől, véleményétől, politikai hozvartartozástól, vagyontól vagy társadalmi eredettől függetlenül.” Túl azon, hogy ez a megfogalmazás, amely a román állam etnokulturális semlegességét tételezi, nyilvánvaló ellentmondásban áll többek között a 2. szakasz, 1. bekezdésével és a 4. szakasz 1. bekezdésével, az 1990-es évekkel kezdődően a politikatudományi szakirodalom számos érveléssel szólal arra nézvést, hogy a nemzetiségtől, etnikai eredettől, nyelvtől és vallástól elvonatkoztatott közpolitikai megoldások nem képesek megfelelő védelmet biztosítani a nem domináns identitásközösségek tagjai számára, és legtöbb esetben asszimilációt eredményeznek. Lásd erről bővebben Salat 2001.

7. „Ébredj, román!” – az 1848-as forradalom idején született mozgalmi dal, a szöveg szerzője Andrei Mureșanu, a zene szerzőjét illetően a vélemények megoszlanak. A szöveg a nemzeti egység és a függetlenség eszméinek ad hangot, a román nép ellenségei ellen mozgósítva a közösség tagjait.

8. Az alkotmányból vett idézetek forrása: Románia Hivatalos Közlönye 188. sz. 2003. 11. 03.

9. A fentiekben összefoglalt megállapítások lényegét nem csorbítja sem az tény, hogy Románia Alkotmánya fontos kisebbségvédelmi kitételeket is tartalmaz (pl. a 6. szakaszának első bekezdése, amely szerint „Az állam elismeri és garantálja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megtartásához, fejlesztéséhez és kifejezéséhez”), sem az a különös ellentmondás, hogy az Alkotmány hivatalos nyelvre vonatkozó előírása ellenére a 2001. évi 215-ös közigazgatási törvény implicit módon hivatalos nyelvként ismeri el a kisebbségi nyelveket azokban a közigazgatási egységekben, amelyekben az illető kisebbségek tagjainak a számaránya meghaladja a népesség 20 százalékát.

10. Lásd erről bővebben Salat 2007.

11. Ethnobarometer – Interethnic Relations in Romania. Research Center for Interethnic Relations, Kolozsvár, 2000 május–június; Barometer of Ethnic Relations. Ethnocultural Diversity Resource Center, Kolozsvár, 2001. november; Barometer of Ethnic Relations. Ethnocultural Diversity Resource Center, Kolozsvár, 2002 október.

12. “The Romanians ‘enjoy’ their nation, while the Hungarians are excluded from it. Or, to concieve the situation from an other point of view, the Hungarians exclude themselves from it, by entering the ‘club’ of the Hungarian nation, and enjoying its goods and services.” (Culic 2001. 241.)

13. “The identity dilemma of the minority persons represents a considerable source of tension. On the one hand, the individual is often confronted with situations in which the two loyalties, the civic loyalty and the national, conflict. In many cases, irrespective of which of the two faces of identity prevails in his actions, attitudes and options, the result seems to be that of a null sum game, or even a negative sum game. In most situations where his ethnicity (identity) is relevant, these two dimensions can not be reconciled. On the other hand, this dual identity also represents a source of tension for the individual belonging to the majority population, that is the nation that constitutes his national state. The duality of the minority person gives rise to distrust, uncertainty, and suspicion. The majority person demands a kind of loyalty that the minority person can not offer. However, it is possible that a new kind of political and civic formalization of the minority person’s status (maximal educational rights in the minority language, cultural and territorial self-government or other forms of civil and political organization) might change the content of the process during which the minority person builds his identity. Still, issues pertaining to this change are subject of further debate. Similarly, the way the majority population would relate to the minority in these conditions.” (Culic 1999. 23–24.) Kiemelés az eredetiben.

14. A konklúzió alapjál többek között a következő adatok szolgálnak: „A nemzethez való tartozás kapcsán [az erdélyi magyar válaszadók] 82 százalékuk a magyar nemzet részének érzi az erdélyi magyarságot, de ugyanakkor 65 százalékuk a román nemzet részének is tekinti. Ez egy másik megerősítése annak, hogy egyszerre kettős integrációs folyamat figyelhető meg, ebből viszont a román nemzethez való integrálódás egy viszonylag új keletű folyamat.” (Csata – Kiss – Veres, 2007. 8.)

15. *Climat interetnic în România în pragul integrării europene* Guvernul României. Departamentul pentru Relații Interetnice, Buc., 2006. december 4.

16. Fontos itt megjegyezni, hogy a román politikai osztály az erdélyi magyar közösség elismerését megvalósulni látja abban, hogy a magyaroknak van saját pártjuk, annak képviselői jelen vannak Románia parlamentjében és kormányában, részt vesznek a helyi adminisztrációban, valamint a dekoncentrált állami intézmények vezetésében. Ezért, illetve néhány további pontosításért Horváth Andornak tartozom köszönettel.

17. A várható következmények számbavétele előtt fontos itt előrebocsátani, hogy több súlyos érvet lehet felhozni annak a politikai döntésnek az alátámasztására, amely a magyar állampolgárság intézményének a Magyarország jelenlegi határain kívül élő magyarokra való kiterjesztését lehetővé tette. A történelmi jóvátétel többnyire szimbolikus, ám jelentőségét tekintve alá nem becsülhető gesztusa, illetve más európai államok példára való hivatkozás mellett a döntés indokoltsága mellett szól az az érv, hogy miközben Magyarország demográfiai deficittel küzd, nem lehet tétlenül nézni, amint az utóállamokban kénytelen-kelletlen megtört, a közösségi megmaradásuk garanciájaként felfogott intézmények létrehozásában akadályoztatott kisebbségi magyarok asszimilálódnak, vagy szétszóródnak a világban. Ez az érv még abban a kevésbé őszinte, „dupla fenekű” üzenetre emlékeztető kalkuláció formájában is megállja a helyét, hogy a magyar állampolgárság elnyerése elvileg megerősíti identitásukban a határon túli magyarokat, akik ennek köszönhetően nagyobb eséllyel maradnak meg magyarnak a szülőföldjükön, de ha véletlenül az lesz a dolog vége, hogy a magyar állampolgársággal is rendelkező kisebbségi magyarok áttelepednek végül az anyaországba, az sem baj, illetve az is jobb, mintha elvesztenék magyar identitásukat.

18. E kérdéssel kapcsolatosan érdemes volna megvizsgálni és a magyar állam törekvéseivel párhuzamba állítani a román állam nemzetépítő stratégiájának néhány újabb keletű, az extraterritorialitás logikáját érvényesítő elemét is, ehhez azonban egy újabb elemzésre volna szükség, amely szétfeszítené ennek a dolgozatnak a kezeit.

19. Itt a hatalommegosztásnak nem a konszociáció, Arend Lijphart nevéhez fűződő változatára gondolok, amelynek több elemző véleménye szerint nem adottak a feltételei Romániában, hanem a fogalom Pippa Norris által javasolt értelmében, amely a Lijphart által azonosított és normatív modellként népszerűsített, négy kritérium – kormányzati nagyközlő, szegmentális autonómia, arányos képviselőlet és kölcsönös vétőjog – teljesülését feltételező változathoz képest (Lijphart, 2008) lazább és változatosabb intézményes keretek között is megvalósíthatónak véli a rivális közösségek közötti politikai együttműködést. Lásd erről Norris 2008.

■ IRODALOM

- Andrescu, A. – Nastasă, L. – Varga Andrea (2003, szerk.): *Minorități etnocolturale – Mărturii Documentare. Maghiarii din România (1956–1968)*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnocoltură, Cluj-Napoca.
- Aron, R. (1962): *Paix et guerre entre les nations*. Calmann-Lévy, Paris.
- Bárdi Nándor (2006): A romániai magyar elit generációs csoportjainak integrációs viszonyrendszere. In: Bárdi Nándor és Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- Culic, I. (1999): *Between Civic and National Identity*. In: Culic, I. – Horváth, I. – Stan, C. (szerk.): *Reflections on Differences. Focus on Romania*. Limes, Kvár, 13–24.
- Culic, I. (2001): *Nationhood and Identity: Romanians and Hungarians in Transylvania*. In: Trancsényi, Balázs és Petrescu, Dragoș (szerk.) *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*. Regio Books–Polirom, Bp.–Iași, 227–248.
- Csata Zsombor – Kiss Dénes – Veres Valér (2007): *Románia (Erdély)*. In: Papp Z. Attila és Veres Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*. Gyorsjelentés. MTA Etikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Bp., 5–64.
- Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária (2002): *Nemzetek egymás tükrében*. Balassi Kiadó, Bp.
- Dahl, R. (1989): *Democracy and Its Critics*. Yale University Press, New Haven–London.
- Deutsch, K. W. (1957): *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton University Press, Princeton (NJ).
- Egyed Ákos (2000): *Az 1848. évi erdélyi országgyűlés előzményeihez. Viták az országgyűlés programjáról*. Aetas 3. sz. 176–197.
- Frazer, E. (1999): *The Problems of Communitarian Politics. Unity and Conflict*. Oxford University Press, Oxford.
- Goodin, R. E. – Klingeman, H. (eds.) (1998.): *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press, Oxford.
- Griffiths, R. T. (2000): *Europe's First Constitution: The European Political Community, 1952–1954*. Federal Trust for Education and Research, London.
- Horváth Sz. Ferenc (2007): *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- K. Lengyel Zolt (2007): *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzszilvanizmus korai történetéhez*.
- Lichterman, P. (1998): *The Search for Political Community*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Liikanen, I. – Virkkunen, J. (é. n.): *Reflections on the Political Construction of Identity in Estonia*. 2011. 09. 15-i megtekintés, http://www.indepsocres.spb.ru/virkun_e.htm
- Linklater, A. (1998): *The Transformation of Political Community*. Polity Press, Cambridge.
- Lijphart, A. (2008): *Thinking about Democracy. Power sharing and majority rule in theory and practice*. Routledge, London–New York.
- Livezeanu, I. (1998): *Cultură și naționalism în România Mare, 1918–1930*. Editura Humanitas, Buc.
- Lohm, H. (2007): *Javakheti after the Rose Revolution: Progress and Regress in the Pursuit of National Unity in Georgia*. ECMI Working Paper. 38. sz.
- Mann, M. (1986): *The Sources of Social Power. Vol. I. A history of power from the beginning to A.D. 1760*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mann, M. (1993): *The Sources of Social Power. Vol. II. The rise of classes and nation-states, 1760–1914*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mann, M. (2005): *The Dark Side of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mauss, M. (1969): *Suvres, t. 3. Cohésion sociale et divisions de la sociologie*. Editions de Minuit, Paris.
- Mazey, S. (1996): *The development of the European idea: From sectoral integration to political union*. In: Richardson, J. (ed.): *European Union: Power and Policymaking*. Routledge, London–New York.
- Mouffe, Ch. (1992): *Democratic Citizenship and Political Community*. In: Mouffe, Ch. (ed.): *Dimensions of Radical Democracy. Pluralism, Citizenship, Community*, Verso. London, 225–239.
- Nagy Mihály Zoltán (2009): *Érdekképviselői lehetőség – integrációs alku*. In: Nagy Mihály Zoltán – Olti Ágoston (szerk.): *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 17–100.
- Norris, P. (2008): *Driving Democracy. Do Power-Sharing Institutions Work?* Cambridge University Press, Cambridge.
- Rokkan, S. (1973): *Cities, States and Nations: A Dimensional Model for the Study of Contrast in Development*. In: Rokkan, S. – Eisenstadt, S. (eds.): *Building States and Nations*. Sage, Beverly Hills (ACAL), 13–38.
- Rokkan, S. (1973a): *Center formation, nation-building and cultural diversity: Report on a UNESCO programme*. In: Rokkan, S. és Eisenstadt, S. (ed.): *Building States and Nations*. Sage, Beverly Hills (A CAL), 73–97.
- Rokkan, S. (1980): *Territories, centers and peripheries: Toward a geo-ethnic-geo-economic-geopolitical model of differentiation within Western Europe*. In: Gottman, J. (ed.): *Center and Periphery. Spatial Variation in Politics*. Sage, Beverly Hills, (ACAL), 163–206.

- Rokkan, S. (1999): State Formation and Nation-Building. In: Flora, P. (eds.): State Formation and Nation-Building, and Mass Politics in Europe. The Theory of Stein Rokkan. Oxford University Press, Oxford. 93–224.
- Rubinoff, A. G. (1998): The Construction of a Political Community. Integration and Identity in Goa. SAGE, London–Thousand Oaks–New Delhi.
- Salat Levente (2001): Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai. Mentor, Marosvásárhely.
- Salat Levente (2007): Prevailing Identity Structures and Competing Ethnopolitical Strategies in Transylvania. *Hungarian Studies*, 21. 1. sz. 19–60.
- Salat Levente – Stefano Bottoni – László Márton – Lázok Klára – Nagy Mihály Zoltán – Novák Csaba Zoltán – Olti Ágoston (2008): A nemzeti kisebbségek helyzete. *A magyarok. Magyar Kisebbség XIII.* 1–2. sz., 20–51.
- Salat Levente (2011): Efectul domino al multiculturalismelor esuate. *Cogitus* [http://www.cogitus.ro/politica/efectul-domino-al-multiculturalismelor-esuate-esecul-multiculturalismului](http://www.cogitus.ro/politica/efectul-domino-al-multiculturalismelor-esuate-esecul-multiculturalismului%E2%80%9393esec-al-europei-unite)
- Saward, M. (2003): At the Edge of Political Theory: Political Community and Deliberative Democracy. *Az epsNet Political Scientists in the New Europe* című, Párizsban, június 13–14-én megtartott konferenciáján elhangzott előadás.
- Schnapper, D. (1994): *La communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation.* Éditions Gallimard, Paris.
- Shahibzadeh, Y. – Selvik, K. (2007): *Iran's Political Community.* *Gulf Studies*, 7. sz.
- Soreanu, R. (2005): Autodefinire și heterodefinire a românilor și maghiarilor din România. O analiză empirică a stereotipurilor etnice și a fundamentelor diferite de definire a identității etnice. In: Bădescu, G. – Kivu, M. – Robotin, M. (coord.): *Barometrul Relațiilor Etnice 1994–2002. O perspectivă asupra climatului interetnice din România.* CRDE, Cluj-Napoca, 65–88.
- Weber, M. (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapjai.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- Barometer of Ethnic Relations (2001. november). *Ethnocultural Diversity Resource Center, Kolozsvár.*
- Barometer of Ethnic Relations (2002 október). *Ethnocultural Diversity Resource Center, Kolozsvár.*
- Climat interetnic în România în pragul integrării europene (2006. 12. 4.) *Guvernul României. Departamentul pentru Relații Interetnice, Buc.*
- Ethnobarometer – Interethnic Relations in Romania (2000. május–június). *Research Center for Interethnic Relations, Kolozsvár.*
- Gyulafehérvári Határozatok. *Magyar Kisebbség I* (1995). 2. sz. 79–80.
- International Organization for Migration (2010): *World Migration Report 2010. The Future of Migration: Building Capacities for Change.* Geneva. http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf
- UNDP (2004): *Human Development Report 2004. Cultural liberty in today's diverse world.* New York. http://hdr.undp.org/en/media/hdr04_complete.pdf
- România Alkotmánya. *România Hivatalos Közlönye*, XV. 188. sz. (2003. 11. 03.) 2–39.

